

ІМПЕРІЯ ГАБСБУРГІВ: ПРИТУЛОК, АБО «ТЮРМА НАРОДІВ»

Бевзюк Євгеній Володимирович

доктор історичних наук, доцент, професор кафедра міжнародних студій та суспільних комунікацій,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет

E-mail: evbevzuk@gmail.com

Researcher ID: G-1062-2019

<http://orcid.org/0000-0003-0191-7905>

Дорошко Микола Савович

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного регіонаознавства Інституту
міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

E-mail: doroshko7@ukr.net

Головна мета статті дослідити вплив національного пробудження нетитульних етносів монархії Габсбургів на розвиток дезінтеграційних процесів у державі. Теоретико-методологічна основа дослідження передбачає застосування методу комплексного аналізу багатонаціональної Австрійської імперії у контексті цивілізаційного розвитку європейського континенту. В основі концепції лежить методологія взаємодоповнення принципів стадіальності, поліваріантності і цивілізаційної дискретності бачення історії, що також поєднано з розумінням ролі особистості у соціокультурному процесі. Таке бачення історії дозволило обмеженому набору традиційних історичних форм протиставити значну кількість різних «культур», «субрегіонів», що дозволило підкреслити імперську спільність і етнорегіональну відмінність. Автори переконані у тому, що, будучи випадковим творінням історії, монархія Габсбургів тривалий час поєднувала духовно-культурний потенціал народів імперії з політичною практикою австрійської правлячої династії. З другої половини XVIII ст. Габсбурги, маючи на меті прагматично пристосовувати бюрократичну машину макросистеми до рівня зростаючих національних настроїв периферії, стали проводити тактику поміркованих компромісів. Подібний підхід не міг до кінця розв'язати національну проблему, але гарантував подальше існування цілісної держави Габсбургів. До того ж, схильність представників центральноєвропейської династії до «згладжування протиріч», а не до агресивного знищення національних регіональних сил, варто вважати позитивною рисою їх внутрішньої політики. Проте навіть врахування владою Дунайської монархії чинника мультиетнічного складу населення, що сприятливим чином позначилося на розвитку національної культури чехів, словаків, угорців, поляків, українців, хорватів та інших етнічних груп, що водночас, стала підґрунтям для формування національно-державних утворень нетитульних народів імперії, було неспроможним зупинити процес дезінтеграції Австро-Угорської імперії на завершальній фазі Першої світової війни.

Ключові слова: імперія, етнос, народ, нація, слов'яни, чехи, ідеологія, національна ідея, культура шляхти, монархія, еліта, влада, національна політика, мультиетнічність панславізм, австрославізм Габсбург, Австрія, Угорщина, Польща, Хорватія, Центральна Європа.

Постановка проблеми. Історія знає приклади імперських державних утворень, до утвердження яких доклали своїх зусиль передусім представники інтелектуальної еліти нетитульних народів імперії. Однак дослідження цього аспекту зазвичай перебуває на маргінесі наукових інтересів авторів, що представляють титульну націю. Мовляв, ми (представники титульного етносу) самотужки дійшли думки щодо проголошення імперії. Тож не дивно, що внесок нетитульних націй у створення імперій лишається фактично непоміченим. Й даремно, адже нехтуючи достеменним з'ясуванням передумов створення імперій, нам складно буде відповісти на питання про причини їх занепаду, адже загальновідомим є факт, що всі імперії коли-небудь зазнають краху. 100 років тому за результатами Першої світової війни припинили своє існування Австро-Угорська, Російська, Німецька і Османська імперії. Про основні чинники становлення національних рухів в Австро-Угорській імперії, а також про внесок еліти нетитульних націй монархії

Габсбургів до її утвердження і краху, йтиметься у даній статті.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Про національне пробудження нетитульних народів монархії Габсбургів, що розпочалося під впливом Великої французької революції кінця XVIII ст., існує великий масив літератури ([Гланц, 2004], [Богданов, 2003], [Майборода, 2015], [Фрейдзон, 1998], [Šolta, 1974], [Hroch, 1999], [Коші, 1978], [Cuřín, 1985], [Хрох, 2011]). До того ж, певний аналіз соціально-політичних передумов розпаду імперії Габсбургів було зроблено нами у спільній статті із київським професором М. Дорошко [Bevzyuk, Doroshko, 2019]. Предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців стали, зокрема, основні етапи пробудження, становлення і модернізації східноєвропейських націй, специфіка та відмінності їх національного розвитку тощо. Попри це, тема збереження ідентичності, формування її національної парадигми неодмінно викликає постійну й прискіпливу увагу науковців. Особливої актуальності

ця тема набула сьогодні, коли очевидне прагнення європейських народів до збереження своєї ідентичності входить в суперечність з процесами глобальної політичної, економічної і культурної уніфікації.

Завданням статті є висвітлення об'єктивних обставин формування і закріплення ідентичності у низки народів Дунайської монархії. Об'єктом вивчення, стала макросистема держави Габсбургів та її вплив на процес національної еволюції підданих монархії. Предметом наукового аналізу в даному дослідженні є такі активні складові чинники процесу національної консолідації, як особливості територіально-політичної організації монархії; локально-провінційні або земельно-регіональні представницькі інститути; рівні колективної ідентичності; місце і соціальне значення політичної еліти (шляхти) в справі формування національних парадигм.

Виклад основного матеріалу. Розкриття проблеми формування національних парадигм народів Центральної Європи потребує означення деяких рис цього процесу. Так, формування націй у більшості слов'янських народів Дунайської макросистеми відбувалося під скіпетром єдиної влади в межах багатонаціональної держави Габсбургів. Означимо, що для українців той самий процес проходив в умовах політичної роздробленості етносу (Україна знаходилася під австрійською та російською владами). При цьому австрійська політична модель мультинаціональної династичної монархії не поширювалася на території, що входили до складу Російської імперії. Означена обставина суттєво вплинула на практичний бік як становлення, так і подальшого розвитку національних парадигм народів Східної імперії, зокрема конкретно і українців.

Насамперед, варто згадати долю вітчизняних інститутів державності та місцевого самоврядування. Так, після сплеску європеїзації місцевого самоврядування, коли лише з 1572 по 1647 рр. українські міста отримали більше 50 магдебурзьких грамот, нова московська влада починає проводити політику активної уніфікації суспільного життя, що була русифікаторською за формою і змістом та азійською за своєю суттю. Далі, з кінця XVII ст. на території сучасної України, зокрема центральної, східної, а згодом і південної, починається процес знищення вітчизняного місцевого самоврядування. На тлі повзучої інкорпорації України до складу Східної імперії її територія була поділена на губернії, повіти, а уся адміністративна влада передавалася в управління генерал-губернаторам. Останні як контролювали дії цивільного уряду губерній, так і здійснювали командування армійськими підрозділами.

Як відомо, під «династичним дахом» було зібрано чимало народів різного походження та віросповідання. Наведена обставина призвела до того, що від моменту появи масштабної державної архітектури свій значний політичний ресурс члени династії були змушені зосереджувати для завлагодження внутрішніх етнонаціональних

проблем. Останні стали вузьким місцем внутрішньої політики Габсбургів, що обумовило розвиток монархії скоріше як імперії (das reich), ніж як держави (staat). Втім справедливо визнати: до першої половини XIX ст. означена проблема стає магістральною тенденцією, такою собі «печаткою епохи» для всієї континентально-цивілізаційної спільноти, але практичний аспект національної організації в Австрії майже переважив всі інші форми державної організації.

Відповідно, різноманіття соціальних, національних, релігійних спільнот стало домінуючим фактором у внутрішній політиці деяких європейських монархій. При цьому історична генеза австрійської багатонаціональної монархії з часом навіть спонукала інтелектуалів ввести в науковий обіг два поняття, які дозволяють зафіксувати особливі моменти процесу націотворення на династичних землях – «staatsnation» та «kulturnation» [Фрейдзон, 1999, с. 6]. Перше поняття поширюється на австрійців – представників титульної нації, що володіли державністю. До речі, їх чисельність становила лише чверть всього населення монархії, що практично виключало можливість інтенсивної асиміляції нетитульних народів. Під зміст другого поняття підпадає ціла низка націй (чехи, словаки, серби, словенці та ін.), які еволюціонували на тілі досягнень власної етнічної культури, але довгий час не володіли власною державністю. Означені вище теоретичні судження вдало віддзеркалюють як історико-політичну специфіку, так і подальшу складність процесу національної консолідації, що мала місце на теренах Дунайської монархії.

На нашу думку, слід віддати належне тій енергії, з якою Габсбурги невтомно вибудовували правила відносин між імперським ядром і периферією. Однозначно, їх зусилля привносили австрійському трону ресурсні дивіденди, але й зберігали Дунайську макросистему. Кілька століть під їх владою поряд із австрійськими німцями (Deutsch-Österreicher) безхмарно співіснували інші народи. Це навіть стало підставою носіям австрофільства: Ф. Шузелки, барону фон Андріану-Вербургу, Л. Л. Туну, Й. М. Туну з ентузіазмом і притаманним представникам титульної нації егоїзмом говорити про дискримінацію німців. Зокрема, Шузелка в своїй книзі «Чи є Австрія німецькою?» наголошував на необхідності більш рішуче захищати інтереси австрійців. Для аргументації свого твердження він наводить статистику, за якою абсолютну більшість мешканців імперії, майже 16 млн, становлять слов'яни, а німців всього лише 7 млн. Далі, оцінюючи ситуацію, австрійський політик робить висновок, що такий стан «викликає острах» з причини незрозумілої перспективи в плані збереження німецької ідентичності в умовах чисельно домінуючого слов'янства [Schuselka, 1843, s. 16].

Наведений нами статистичний матеріал віддзеркалює як взаємини на рівні «центр – периферія», так і реальний нестійкий стан міжнаціональних відносин в Дунайській монархії. Для представників консервативної віденської

аристократії «кучера Європи» князя Меттерніха, його радника Фрідріха фон Гейнца, а також корінного баварця Адама-Генріха Мюллера національна династична політика, а головне – їх загравання із периферійною туземною аристократією ставали об'єктом полеміки. Так, Мюллер, критикуючи лібералів за їх компромісність та недалекоглядність в національному питанні, стверджував, що імперська влада зобов'язана виходити з ідеї німецької величчя та інтересу титульного народу. Відповідно, центральноєвропейським космополітизмом, вважав баварець, руйнує етику країн та ідеали німецького співтовариства тому, що автономна мораль, дріб'язкові інтереси провінційної шляхти, на жаль, є більш стійкими та агресивними, що з часом обов'язково призведе до руйнації імперського політичного моноліту [Müller, 1816, s. 183]. Подібний «поживний інтелектуальний антагонізм» був логічним явищем періоду формування національних ідеологічних доктрин. При цьому у якості міжнаціональної технологічної практики неухильно використовувався метод протиставлення «свого» «чужому» з наступною досить прогнозованою оцінкою.

Втім, можна стверджувати: строката, невірноважена етносоціальна палітра зумовила існування високого ступеня мультикультурності, поліетнічності на теренах династичної держави. Габсбурги забезпечували існування умов особливих «динамічних відносин» між імперським центром і етнонаціональними периферіями. Яскравим прикладом політичного маневрування Габсбургів може бути факт їх демонстрації прихильного ставлення до етнічних лідерів. Сюди варто віднести різного роду заохочення – посади, титули, матеріальну підтримку наукових і духовних лідерів народів монархії. Системно стимулювалася бажана орієнтація тих або інших груп впливу. Такий прагматичний підхід дозволяв не лише згладжувати гостроту міжнаціональних відносин, а навіть спиратися на «туземні» еліти.

Для прикладу, чеський національний будитель Ф.М. Пельцель пройшов шлях від простого вихователя у маєтку графів Штернберків до посади професора кафедри чеської мови у Празькому університеті. Маючи на меті відстояти модернізаційні методи Йосифа II, інтелектуал величав імператора революціонером, а у своєму щоденнику Пельцель для себе зазначив: «Joannes Hus I – Josef Hus II» («Ян Гус I – Йозеф Гус II») [Pelcl, 1956, s. 46]. Інший чеський інтелектуал Й. Добровський для здійснення своєї наукової мандрівки до Стокгольму отримує від імператора подарунок у вигляді 6 тис. гульденів. Далі, Ф. Палацького царя Франца Йосифа I призначив «довічним» членом Шляхетської ради. П.Й. Шафарик обіймав посаду цензора [Шафарик, Бодянському, лист, 1895. с. 128], а пізніше був «штатним кустосом королівської бібліотеки» [Шафарик, Бодянському, лист, 1895, с. 141]. Ф. Челаковський отримав можливість стати професором Празького університету, а словацького національного будителя Я. Коллара імперським указом було призначено на

посаду професора Віденського університету. Як бачимо, служіння науці ставало почесною, а іноді навіть вигідною справою.

Показово, але в роки найвищої загрози для існування монархії, в період відмови німців від австрійської, точніше, «прогабсбургської» ідентичності на користь ідентичності великодержавної, ідейним фундаментом збереження Австрійської імперії став австрославізм. Останній був запропонований не членами родинної династії і навіть не представниками німецької офіційної науки, а діячем чеського національного відродження Палацьким. На нашу думку, означений вище феномен варто вважати таким собі «лакмусовим папірцем» у справі визначення місця масштабності національної проблеми у дезінтеграційних процесах на теренах австрійської макросистеми періоду «Весни народів». Фактично, буремні події 1848 р. перетворили невиразні романтичні почуття національної солідарності в досить чітку національну самосвідомість, але все ж під імперським політичним дахом.

Втім, наявний історичний матеріал дозволяє стверджувати, що значна частина етнократів, за винятком окремих радикальних груп (Л. Штур, Й.М. Гурбан, Л. Кошут, Е. Арнольд, К. Сабіна), фундавали стратегію своєї політичної діяльності та зміст національних програм, виходячи з переконання про довгу перспективу існування монархії. Такий політичний алгоритм зумовив світоглядну поміркованість низки периферійних національних авторитетів. Для останніх ідея суверенітету, а тим більше практика сепаратизму, ще не стали ідеологією політичних програм. Інтелектуальний потенціал вождів та духовні сили громад спрямовувалися в напрямі боротьби за поліпшення позиції своєї етнічної групи в межах існуючої монархії.

Саме тому у листі до парламенту ідеолог австрославізму Палацький написав: «якби Австрійської держави не існувало з давніх пір, ми повинні були б в інтересах Європи і самого гуманізму зробити все можливе, щоб її створити» [Палацький, 1869, с. 256]. В програмі реформування імперії, ідеолог чеського національного руху поєднав етнолінгвістичний принцип із ідеєю збереження історико-політичних одиниць. При цьому в основі територіального устрою лежав принцип «утворення нової, справедливої, не штучної Австрії, а союзу вільних і рівноправних народів при обов'язковій спадковій владі сильного імператора» [Palacký, 1898, s. 90]. Як відомо, ціла низка слов'янських інтелектуалів (українець А. Добрянський, чех К. Гавлічек, лужичанин Я. Йордан) в кризові часи імперії дотримувалися переконання про Габсбурзьку монархію як про таку, що здатна згладжувати національні протиріччя і навіть модернізуватися на ідейних принципах австрославізму.

Таким чином, реформістські пропозиції Палацького, їх публічна підтримка багатьма інтелектуалами, з огляду на панування в Австрійській державі диктатури абсолютизму, були досить сміливим кроком. Втім, офіційний Відень не застосував механізм політичних репресій проти

Палацького і його послідовників. До речі, з огляду на сказане, цілком послідовно буде згадати долю політичних інтелектуалів Російської імперії. Широко відомо, що ідею наднаціональної слов'янської федерації підтримували члени Кирило-Мефодіївського товариства, але навіть за свої таємні дії члени товариства були заарештовані і отримали різні терміни ув'язнення.

У цілому, означені мозаїчні обставини існування Габсбургської багатоетнічної моделі стали навіть причиною формування в історіографії наукової концепції толерантної сакральності австрійської династії в справі формування наднаціональної монархії на теренах Центральної Європи (Х. Ханч, А. Вандрушко, А. Тейлор) [Hantsch, 1962; Wandruszka, 1989; Taylor, 1964].

Варто погодитися з тим, що династія багато століть виступала захисником етнічних спільнот Центральної Європи від зовнішніх ворогів зі сходу і заходу, що надавало їй сакрального символу захисника народів. Відповідно, багатовікова репутація династії Габсбургів як історичних держателів корони Священної Римської імперії, її статус захисника всього християнства і конкретно католицизму легітимізували владу представників династії. При цьому варто визнати, що імперія не була «ідеальним гуртожитком» або банальною «клаптиковою ковдрою» Центральної Європи. Політична система монархії, хоч і була далекою від досконалості, але все ж, як констатували історики (І. Коржалка, С. Венк, Т. Ісламов, І. Монолатій) до «тюрми народів» їй було досить далеко [Kofalka, 1992; Вэнк, 1995; Исламов, 1997; Монолатий, 2008]. З огляду на сказане, логічно додати, що колишні негативні висловлювання про монархію Габсбургів виключно як про «тюрму народів» є певним перебільшенням. На нашу думку, династична імперська структура держави була іманентною сутністю монархії Габсбургів, а мультиетнічність лише логічним наслідком імперської архітектури.

При цьому Дунайська макросистема містила прихований механізм розпаду. Ось, до речі, судження одного із натхненників березневої революції 1848 р., барона фон Андріана-Вербурга, який скептично писав: «на жаль Австрія суто уявна назва ... ні австрійців, ні австрійської національності немає і не було ніколи, якщо не брати до уваги незначний простір навколо Відня» [Werburg, 1843, с. 8]. В той самий час, австрійський канцлер, «лікар революцій» Меттерніх, відчуваючи майбутню соціальну бурю з причини вразливості багатонаціональної імперської структури, роздратовано констатував: «Азія вже починається за Ландштрассе».

Взявши до уваги судження відомих політиків першої половини XIX ст., зауважимо, що на наше переконання, члени династії існували в перманентній тенденції відцентровості та залишили після себе непростий спадок, який виключає одноставність в плані формування однакових оціночних суджень про зміст і значення державно-політичної структури Габсбургів. Але очевидно, єдиний культурний простір і творча гуманітарна спадщина народів Дунайської монархії – це один Центрально-

Європейський феномен, що привертав і продовжує привертати увагу багатьох політиків та інтелектуалів.

З цього приводу варто зробити кілька зауважень. Насамперед, будучи випадковим творінням історії, монархія на багато століть поєднала етнорегіональний духовно-культурний потенціал з політичною практикою членів Австрійської династії. Наступне: відбулося закріплення цивілізаційної ідеї європейської «культурної палітри» із гердеровським романтизмом, що дозволило деяким народам типологічно зблизитись з австрійськими німцями. І останнє – саме через регіональне розмаїття мультиетнічної Центральної Європи зберіглася цивілізаційна органіка (чехів, словаків, угорців, поляків, українців, хорватів), яка поступово розвивалася до змісту національних культур із наступним закріпленням на їх тлі свого державно-правового статусу.

Таким чином, протягом ряду століть представники династії досить вміло проводили внутрішньо-політичну лінію на закріплення імперської політичної структури. Її складовою був унітарний устрій Дунайської монархії. Власне, в своїй внутріполітичній діяльності, вінченосці намагалися враховувати історичні та національно-культурні особливості підконтрольних територій. Така тактика дозволяла Габсбургам досить часто спиратися на «м'яку силу» в плані нейтралізації політичних амбіцій автохтонно-регіональних еліт, поступово включити регіони до складу своєї держави, а місцеву шляхту перетворити на своїх союзників. Певне розуміння обставин процесу формування імперської структури ми можемо почерпнути із творчої спадщини німецького філософа Гегеля. Він констатував: «Австрія – це не королівство, а імперія, спільність багатьох політичних організмів, які існують як королівства» [Hegel, 1953, s. 153]. Ми не будемо заперечувати думку просвітника та доповнимо її таким судженням: державне династичне утворення Габсбургів формувалося шляхом старанної трансформації окремих автономних політичних інститутів та регіональних еліт в єдине багатонаціональну політичну структуру.

На підтвердження нашої думки нагадаємо, що Франц Йосип I, звертаючись до строкатого населення своєї імперії, патріархально-урочисто проголосував: «Мої народи» («An meine Völker!»). Цісар носив титули королів Австрії, Угорщини, Богемії, Хорватії і Словенії, Галичини та Лодомерії. Габсбурги завжди демонстрували схильність проводити політику «мінімальних кроків» в плані визнання прав національних провінцій. При цьому «гра в піддавки» із туземними етнократами слугувала кінцевій меті: збереженню свого контролю над владою та забезпеченню статусу імперії як великої держави.

В той самий час Микола I був лише царем Польським та Великим князем Фінляндським. При цьому решта Російських імперських територій в процесі їх колонізації (Наддніпрянина, Кавказ, Середня Азія) лишилися будь-якої історико-адміністративної специфіки, існували відокремлені, ізольовані культурні вогнища, а місцева еліта

надовго утратила інтерес до власної культурно-регіональної специфіки.

Відповідно, практика політичного розвитку Дунайської монархії, як і деяких інших європейських монархій, сприяла тому, що у народів Центральної Європи протягом багатьох століть зберігалася специфіка адміністративного розподілу на землі – «Land» [Фрейдзон, 1999, с. 23]. Останній здійснювався з врахуванням принципу національно-історичних індивідуальностей. Такий підхід не знищував паростки етнорегіональної свідомості, а з часом навіть став причиною зростаючого земського патріотизму та емансипації, регіональної самоідентифікації. Були збережені, як мовно-культурна самобутність, так і паростки місцевих земсько-регіональних традицій.

Сам по собі процес національної консолідації народів Центральної Європи своєю генезою уходить в добу феодалізму. У цю епоху був закладений фундамент формування сучасних націй, а на основі політичних і правових традицій розвилися правові системи низки держав. При цьому не останню роль для справи прискорення національної консолідації грали органи автономії. Останні мали феодальне походження, їх масштаб політичного впливу співвідносився із традиціями автономій, але вони сприяли збереженню локально-провінційного, земельно-регіонального рівня колективної ідентичності. Означена обставина спонукала відомого празького професора Й. Л. Піча (1847–1911) у перелік імперських інститутів Габсбургів включити периферійні автономні символи. Безпосередньо Піч писав: «Довгі роки сейми вважалися представницькими органами» [Піч, 1875, с. 161].

Втім слід зазначити, що здатність або право автономних суб'єктів доби феодалізму (ландтаг, сейм, збори, парламент, сабор) діяти на підставі традицій, визнаних та закріплених центральною владою, залежала від історико-політичної індивідуальності регіонів. При цьому системну зрілість феодальних представницьких інститутів можна визначити такими критеріями: територіальна, судова, фінансова автономії та муніципальна самоврядність. Відповідно, мультиетнічне розмаїття та регіональна своєрідність Старого континенту спонукає нас означити деякі характерні риси збереження та розвитку феодальних автономних традицій, а звідси і наступної генези середньовічних представницьких установ у станово-представницькі органи на тернах держави Габсбургів.

Своє вагомe місце регіонально-земські установи посіли в політичній історії Чехії. В минулому цієї держави сейм був постійно діючим органом та виконував різні функції і формувався з різних соціальних джерел. Представницький чеський орган історично зростає з народних зборів до державного періоду та поступово перетворився на збори представників вищої аристократії раннього середньовічного суспільства. Від XIII ст. на Землях корони Святого Вацлава почала формуватися стана структура суспільства, але сейм не перетворився на орган станового представництва, а був, по суті справи, з'їздом представників чеської шляхти, який

захищав її інтереси та вирішував важливі проблеми її існування. Лише після гуситського руху, соціальний склад сейму став більш представницьким, а в його роботі почали брати участь посланці міст.

Безумовно, потужні традиції національного чеського самоврядування стали об'єктом колонізації багатовікового войовничого діалогу чеських і німецьких феодальних еліт. Втім, не зважаючи на «білгородську катастрофу» 1620 р., яка, на думку Й. Добровського «паралізувала та зробила слабкішим дух нації» [Dobrovský, 1955, s. 113], багато років символами чеської національної величі продовжували бути сейми – Чехії та Моравії. Однозначно, обидва відіграли позитивну роль для справи розширення домінантності особистої ідентичності. Втім, наслідком феодальної автономії Богемії стала поява чесько-німецької протонаціональної спільноти. Проілюструвати наше твердження варто словами Й.М. Туна. Відомий консервативний політик, мешканець Богемії, етнічну приналежність провінційної еліти визначив такими словами: «Ні чех, ні німець, а тільки – богемець» [Thun, 1845, s. 17]. Схожу оцінку досить розмитой самоідентифікації деяких мешканців Богемії ми можемо знайти у спадщині майбутнього російського сенатора Ф. Лубяновського. Його подорожні записки містять виключно поняття «богемець» в значенні мешканець Богемії, і у них просто відсутнє поняття «чех» [Лубяносский, 1805, с. 106]. З огляду на сказане, автономні традиції, а втім загальний аспект становлення і розвитку чеської національної ідентичності, неможливо розглядати відірвано від специфіки і світоглядних переконань як протонаціональної спільноти, так і від впливу німецького фактору в Богемії. Існує чимало доказів того, що представники династичної монархії у своїй національній політиці прагнули спиратися на місцеву чеську і німецьку богемську шляхту. Не випадково, що цілий пласт аристократичних родів були як вихідцями з коронних чеських земель, так і носіями державно-політичних прав. Це Шварценберги, Штернберки, Кінські, Туни, Кауниці, Коловрати, Гаррахи, Жеротіни, Лобковіці, Ностиці, Подебради, Рожемберки, Кларі-Альдрінгени, які забезпечували адміністрування як в імперії, так і на своїй етнічній батьківщині. Богемська аристократія була імперською опорою, культивувала почуття відданості монархові, а її регіональна свідомість інтегрувалася у систему загальноімперської лояльності.

Таким чином, не зважаючи на те, що політичний суверенітет провінційних представницьких органів на Землях корони святого Вацлава пригнічувався і обмежувався центром, земельні самоврядні традиції на багато років зберігалися автономними інститутами і провінційною становою елітою. Наявні політичні традиції стали умовою появи компромісної ідеології чеського національного руху. Практика компромісів пояснюється внутрішніми земельними обставинами (Богемія, Моравія, Сілезія) та фактом земської, чесько-австрійської багатовікової спільної історичної долі. Ідея земського патріотизму, яка будувалася на тлі історичного права Землі Чеської корони, історичній самобутності регіонів та

усвідомленні особливості чесько-німецької протонаціональної спільності в межах держави Габсбургів, хоч і сприяла зниженню градусу опозиційного чеського руху відносно універсальної імперської ідеології, але прискорила процес формування національно станових феодально-буржуазних органів.

На відміну від Богемської і Моравської самоврядних традицій, організація станового представництва в Угорському королівстві мала свої особливості. Від 1290р. вищим законодавчим органом середньовічного Угорського королівства був парламент (Országgyűlés). Межі законодавчої компетенції цієї представницької установи звужувалися або розширялись у відповідності до ступеня угорської національної активності. Втім рішучий тон угорської політичної еліти, а вона була зорієнтована на енергійний захист своєї етнічності, став причиною того, що правлячий клас відстоював значний обсяг своїх станових привілеїв і державно-політичних прав. Показово, що в угорців органи станової автономії збереглися навіть у XVIII ст. – у період австрійського абсолютизму.

Компетенція Угорського парламенту поширювалася не тільки на угорські етнічні території. Як відомо, з 1526 р. певне територіальне ядро Королівської Угорщини складали словацькі землі: майже двадцять з тридцяти комітатів. Керівництво комітатів обиралося із числа представників провінційних еліт та здійснювало місцеве управління в межах, визначених законодавством. З 1536 р. Братіслава (Пожонь, Прессбург) стає столицею Угорщини та місцем перебування намісництва (1542–1724). При цьому з 1563 р. місто стало коронаційним центром угорських правителів, у якому розташовувався Угорський парламент – Державні збори королівства. Останні були політичною представницькою організацією, що володіла правом приймати закони, проводити військовий рекрутінг і навіть накладати «вето» на податкові ініціативи австрійської влади.

Поступово збори набули характеру дворянсько-буржуазного представницького органу та відіграли виключну роль в часи революції 1848–1849 рр., коли період «академічного» націоналізму змінюється епохою національної конкуренції та нових політичних можливостей. Відповідно до Державних зборів поряд з «політичним мрійником» Л. Кошутом також увійшов ідеолог словацького національного руху Л. Штур. Останній прагматично використав сейм для пропаганди словацьких національних ідей. Про цей факт ми можемо дізнатися з «Словацької національної газети» («Slovenskije národnije noviny»). Так, в жовтневому номері газети (1847 р.) була розміщена стаття «Наші надія та очікування перед майбутнім засіданням Сейму». На газетних шпальтах Штур озвучить традиційні вимоги введення «в початкових школах материнської мови», запровадження використання словацької мови в богослов'ї, її знання медиками та юристами [Stúr, 1847]. Як бачимо, ідея мовної рівності отримала публічність саме у парламентській боротьбі словаків за свої громадянські права.

В той самий час угорські національні парламентарії, взявши на озброєння гердеровську етнолінгвістичну систему аргументів, сформулювали ідеєю «*patio hungarica*» – амбітну політичну програму із фундаментальним принципом ідентичності держави і нації. Втім подібна стратегія несла рудиментарні плями імперської ідеології. Народжена в головах парламентарів ідея передбачала утворення національної держави з представників єдиної угорської нації, при цьому на практиці виникала нова багатонаціональна держава з неугорською більшістю.

Таким чином багатоміжове існування станового представницького органу в Угорському королівстві, що спирався на традиції національної державності дворянства, визначив рішучий тон угорської політичної еліти в плані захисту свого правового статусу в межах монархії Габсбургів. Відповідно, органи регіональної автономії поряд із багатонаціональним характером монархії ставали дестабілізуючим елементом в макроструктурі Габсбургів. В той самий час генеза проблеми становлення словацької ідентичності з її національною ідеологією, в екзистенційних умовах угорського політичного панування носила характер послідовної асиміляції переможеного народу народом переможцем. Означений фактор особливо помітно проявився в практиці роботи Державних зборів Угорського королівства періоду «Весни народів». Безпосереднє закріплення коштувочі концепції «єдиної титульної політичної нації» як ідеологічної основи революційної модернізації Угорського королівства поставило під сумнів перспективу збереження колективної ідентичності таких народів королівства, як словаки, румуни, хорвати, серби, українці.

Навність такої інституції, як представницький феодальний орган – сейм, мала виключне значення в плані збереження та розвитку національної самосвідомості поляків. Своім корінням історія сейму уходить у вічеві традиції і пов'язана з еволюцією станової системи в Польщі. Перший етап сеймського досвіду у поляків припадає на кінець XV–XVIII ст. Тут варто згадати про дві особливості в діяльності цієї установи. Вони дозволяють пояснити причину існування протягом трьох віків у політичній історії Польщі стійкої тенденції до регіональної відцентровості. Перша особливість – це участь в роботі представницької установи лише одного вищого феодального стану – шляхти. Наступна особливість: сейм Речі Посполитої, будучи *de jure* державним представницьким органом, *de facto* представляв собою форуму послів від самоврядних земель. Перша обставина на шкоду загальнодержавним інтересам дозволила шляхті перетворити сейм на засіб захисту своїх станових інтересів. Друга особливість мала найбільш згубний наслідок тому, що регламентом дозволялося навіть окремому представнику провінційної установи по суті ветоувати будь-яке рішення загального зібрання. Фактично політичне рішення загальнодержавного сейму стало заручником регіонального інтересу провінційних еліт.

Загалом традиції польської національної державності неодноразово втілювалися шляхтою в рішеннях автономних політичних органів. Останні збереглися на польських землях навіть після їх розділу. Для прикладу: Наполеон Бонапарт заснував Князівство Варшавське зі своїми органами влади та армією. Після Віденського конгресу 1814–1815 рр. на теренах Дунайської монархії аж до повстання 1846 р. існувала республіка Вільне місто Краків.

Наступне: значна частина Великого герцогства Варшавського «на вічні часи» була приєднана до Російської імперії під назвою Царства Польського (03.05.1815), та отримала конституційний устрій. Із конституцією російський монарх дарував право на власний сейм, державний апарат, армію та офіційну польську мову. При цьому жителів Царства Польського привели до присяги на підданство російському государеві. Як бачимо, навіть консервативна внутрішньополітична практика царизму, з її безкомпромісним ставленням до національних рухів, як це, наприклад, було із польським національно-визвольним повстанням 1830–1831 рр. не дозволила знищити деякі елементи автономних традицій аж до розгрому польського повстання 1863–1864 рр.

Як відомо, свою історико-політичну долю має і вітчизняне місцеве самоврядування. Так, царська Росія безпринципно знищувала будь-які паростки місцевих державно-правових традицій на теренах Наддніпрянської України. Дещо іншою була доля підавстрійських українців. Після розподілу Польщі на території Галичини діяв сейм – типова для Центральної Європи установа часів станового парламентаризму. Відомо, що, формуючи склад представницького органу, австрійський цісар спирався не тільки на представників аристократії, але й включив до складу установи місцеве духовенство. Таким чином, династична монархія «обережно відкрила» політичні можливості перед українством. Це зумовило формування лояльного, доброзичливого ставлення до дому Габсбургів та трансформувалося в елемент національної історичної свідомості населення західної України.

Востаннє Галицький становий сейм скликався в 1845 р. В той самий час виконавчий орган сейму – Станова управа діяла аж до 1861 р., коли її повноваження перейшли до виконавчого органу нового сейму – Крайової управи. Буде справедливим припустити, що не в останню чергу парламентські традиції на землях Галичини стали причиною високої політичної активності населення в часи «Весни народів». У якості доказу такого нашого твердження варто згадати про факт організації у Львові 2 травня 1848 р. «Головної Руської Ради» – політичної організації української інтелігенції та уніатського духовництва. Як відомо, організація вперше офіційно проголосила українців Галичини частиною українського народу [ІР НБ НАН, ф. XXI, арк. 1212].

Як свідчать численні документи, «прищестя» до Європи націоналізму стало причиною суттєвого зрушення в національно-культурній свідомості «народу руського» [ІР НБ НАН XXI, арк 1]. При цьому саме поліетнічність Дунайської монархії

обумовила появу інтелектуального парадоксу. Його зміст полягає у співіснуванні відцентрової ідеології націоналізму поряд із доцентровим лібералізмом. Як свідчать численні документи (повідомлення, звернення, прохання) [ЦДІАК, ф. 442, оп. 798, спр. 153, арк. 354–355], у народів, і в тому числі українців, що знаходилися під владою династичної монархії, процес національної емансипації супроводжувався становленням політичних ліберальних уявлень про громадянські права і конституціоналізм. До того ж, підавстрійські українці, на відміну від українців, підданих східній імперії, розширили досвід організації суспільно-політичного життя, а їхній інтелектуальний дискурс навколо змісту національної парадигми перетворювався на традиції політичного життя. Означені обставини й стали причиною того, що з часом українці заявили про себе як про самостійний народ з власною мовою та культурою, який у межах Австрії має право на територіально-адміністративну автономію.

В процесі формування національної парадигми південних слов'ян позитивну роль відіграв такий представницький орган Хорватії і Славонії, як сабор. Традиції самоврядування на означених територіях зародилися ще у ранньому феодализмі. У XIII ст. відбувся розподіл на дві окремі парламентські одиниці: хорватську і словенську. Історія еволюції хорватських автономних органів – це шлях успіхів і поразок її панівного політичного класу. Але Хорватія володіла низкою представницьких атрибутів: це автономна законодавча влада (сабор), система станового регіонального самоуправління (жупа), представник виконавчої влади в особі королівського намісника – бана [Кирилина, 2011, с. 96].

Як відомо, відправною точкою національно-політичних змін в Хорватії стала реформаторська діяльність Марії Терезії та Йосифа II, якого князь Меттерніх назвав «безсилим послідовником своєї матері» [Градовский, 1899, с. 602–603]. Втім у 1790 р. був відновлений символ дворянського історичного права – «конституція». Були збережені так звані «муніципальні права», що передбачало наявність деяких привілеїв. Так, Хорватія і Славонія визнавалися особливою частиною Земель Угорської корони. Сабор зберігав право законодавчої ініціативи, рекрутінгу та закріпив за собою право визначати офіційну мову та зберігати традиції віросповідання.

У 1815 р. хорватське самоврядування стало об'єктом реформаторського тиску Франца II, безмежного педанта «з неповоротким розумом», як про нього жартували сучасники. Спираючись на бюрократичне чиновництво, останній імператор Священної Римської імперії в рамках абсолютистської монархії забороняє діяльність сабору. Провінційна станова еліта вороже сприйняла дії цісаря, що було обумовлено як особливостями соціально-політичного розвитку Хорватії в середньовіччя, так і намаганням протидіяти політиці абсолютизму, яка проводилася Габсбургами на національних периферіях імперії. Боротьба за феодальну автономію набрала форми етнічної опозиції хорватів до австрійської влади. В умовах

політики загальної уніфікації сабор стає символом боротьби за національні права, такою собі реліквією втраченої державності. З 1825 р. діяльність хорватського зібрання була відновлена, але процес національного відродження народу вже неможливо було зупинити.

Нова хвиля діяльності сабора припадає на революцію 1848–1849 рр. Відповідно Хорватська «революційна весна» у часі переплітається із Угорською революцією, підготовкою та скликанням Франкфуртських зборів 18 березня 1848 р. у Загребі відкривається засідання Хорватського сабору (Hrvatski sabor). У стінах парламенту було прийнято низку сміливих рішень. Насамперед, Хорватію визначили як єдність Славонії, Далмації, Істрії і Військового кордону. Австрійського військового хорватського походження Й. Слачича обирають на посаду бана Хорватії. Останній підтримував прагнення хорватів та очолив військово-політичні сили, які активно протидіяли радикальним угорським революціонерам, які за будь-яку ціну намагалися реалізувати свій політичний задум – побудову національної держави на принципах «*patio hungarica*». У цілому хорватське зібрання революційного періоду несло рудиментарні плями свого складного історико-політичного сюжету, що і визначало зміст ідеологічної практики національних хорватських діячів та компромісну тактику їх політичної поведінки. Відповідно, не зважаючи на те, що після революції сабор було розпущено і наступне зібрання відбулося лише у 1861 р., навіть обмежене у своїх правах представницьке зібрання стало стартовим майданчиком у справі об'єднання хорватських земель і консолідації еліт в напрямі боротьби за широкі національні права.

Таким чином дворянські представницькі установи мали позитивне значення для справи формування національної ідентичності народів династичної монархії. Автономні органи самоврядування створювали умови як для регіональної політичної активності та консолідації провінційної еліти так і сприяли емансипації колективних ідентичностей у межах загальноімперського політичного процесу.

Справедливо буде зазначити, що еволюція політичної нації безпосередньо залежала від спроможності етнічних еліт подолати шлях від етнічності до національної держави, від аморфних соціальних утворень до соціально-політичних груп, здатних сформулювати національно-ідеологічне кліше.

Для прикладу ми обрали польську, угорську, чеську та словацьку панівну шляху. Остання зайняла своє місце в процесі національної консолідації та в тій або іншій мірі взяла участь у міфотворчості, пропаганді та закріпленні національної свідомості. Наше узагальнення обумовлено багатьма аспектами типової схожості соціально-політичних рис, які були притаманні етнічним елітам династичної монархії: цивілізаційна схожість, соціально-становова структура, спільність історико-політичної долі, політична практика володарювання династії Габсбургів, все це наклало відбиток на політичне та культурне обличчя названих народів.

Втім процедури дослідження теми впливу політичної практики шляхти на еволюцію їх національних парадигм «впирається» не тільки в індивідуальність історії імперських периферій, але, не в меншій мірі, в оціночні судження марксистських науковців навколо тези «про повну» і «неповну» соціальну структуру народів Центральної Європи. Як стверджують дослідники, переважна більшість етносів Дунайської монархії були позбавлені можливості спиратися на свою стану етнічну еліту, а тому рушійною силою процесу їх відродження стали різночинна інтелігенція та духовенство.

Тож цілком логічно постає запитання: хіба можна пояснити проблему повільного розвитку чеського, словацького, румунського, сербського національних інститутів лише слабкістю їх етнічних еліт або наслідком негативного впливу «плебейської» етносоціальної структури на процес формування якісних ознак національно-патріотичних сил.

Як відомо, право на існування наукової концепції про неповну соціальну структуру досить аргументовано обґрунтували та, відповідно, розвивали цю тему у своїх дослідженнях такі науковці, як О. Мильніков, Я. Шолта, А. Шпіс, В. Фрейдзон, І. Лещіловська [Мильніков, 1982, с. 72–73]. З часом концепція була уточнена і розвита низкою інтелектуалів, які вивчали процес слов'янського націотворення: це М. Хорх, О. Сальков, І. Чуркіна, Н. Коровіцина [Хрох, 2011; Сальков, 2012; Čurkina; Коровицына, 2006] та ін. Згадані дослідники досить типово, без насильницької стерилізації марксистської тези про класову структуру феодального суспільства, воліють використовувати теоретичне кліше про неповну соціальну структуру словацького, чеського, хорватського, болгарського та румунського соціумів.

Наприклад, Я.Тибенський стверджує, що соціальна структура словацького соціуму була досить умовно представлене власними етнократами. Далі дослідник в своїх працях наводить цифру у «десять тисяч» сімей дрібної еліти, яка, відповідно, і вирішувала соціальну та економічну долю словацького народу [Tibenský, 1964, s. 34]. Вузкий прошарок етнічної еліти, вважає Тибенський, став однією з умов політичної поміркованості, або навіть консерватизму словацького національного руху. Подібний підхід є досить типовим. Для ілюстрації варто навести цитату із спільної праці відомих славистів: члена-кореспондента Російської академії природничих наук І. Лещіловської та доктора історичних наук В. Фрейдзона. Вони пишуть: «чехи, словаки, серби, словенці, румуни (в Угорщині) по суті були позбавлені національного дворянства» [Лещиловская, Фрейдзон, 1973, с. 3]. Дещо іншими словами опише соціальну структуру народів Центральної Європи угорський історик Е. Нідерхаузен: «у деяких етносів була своя феодальна еліта, свій панівний клас, а у деяких його не було» [Нидерхаузер, 1998, с. 29]. Як бачимо, склалася певна наукова традиція, за якою, одних для простоти йменували «дворянськими», інших «недворянськими народами». Наведений вище ланцюжок цитат є концептуально спільним місцем у численних працях,

присвячених епосі становлення націй. При цьому відсутність етнічної шляхти визначалася авторами як основний несприятливий чинник в процесі формування їх націй. І це твердження важко не сприйняти як базове, але в той самий час воно потребує певного уточнення.

На нашу думку, сама концепція, як науково-теоретична конструкція дозволяє досить логічно та послідовно пояснити цілу низку непростих обставин розвитку національних рухів першої половини XIX ст. на теренах монархії Габсбургів, а головне – гармонійно уточнити причини як недостатньої політизації рухів, особливо слов'янських, так і переважно мовний характер їх національних ідеологем. Так, професор Карлового університету М. Хорх, а він використовує поняття «неповна соціальна структура», вважає, що в багатьох програмах національних рухів ми можемо досить чітко визначити перевагу мовної ідеологем над політичною. Хоча в окремих випадках існували і винятки. Як вважає чеський науковець, у сербів, греків, ірландців мовна проблема посідала друге місце після політичних вимог у змісті національних програм. Ланцюжок своїх науково-теоретичних тверджень М. Хорх формує, виходячи з концепції нерозвиненості соціальної структури низки національних рухів. Відповідно, в суспільствах, у яких соціальна структура непануючої етнічної групи була неповною, в національній платформі домінували мовна вимога та стійке бажання лідерів «інтелектуального формату» надати власній культурі офіційного статусу. З іншого боку, там, де соціальна структура була більш розвинутою і до неї входили представники правлячих класів та еліт, до національних програм переважно включали політичні цілі [Хрорх].

Попри те, марксистський підхід, за яким процес модернізації чеського, словацького, румунського, сербського соціумів був справою переважно «нечисленного соціального прошарку» інтелігенції, безумовно, варто розглядати як базовий. Але при цьому уважне прочитання вже існуючого наукового матеріалу [Шпис, 1982; История Словакии, 2003] дозволяє дещо додатково уточнити тезу про неповну соціальну структуру деяких народів Дунайської монархії та конкретизувати значення станової еліти для практики націотворчого процесу.

Отже, закономірним буде вважати, що саме така категорія етнічної еліти, як шляхта, не просто відстоювала свої соціальні привілеї, в тому числі плекаючи ідею певного політичного реваншу, зберігала пам'ять про історичну велич свого минулого, а з часом слугувала і додатковим соціальним джерелом не тільки для становлення нової політичної та духовної еліти, а в тому числі була суб'єктом процесу модернізації. Відповідно, маючи на меті захистити принцип свого історичного права, виправдати претензії на станові преференції, територіально-провінційні володіння, шляхта в тій або іншій мірі озброїлась атрибутами національної ідеології та взяла участь у політичній боротьбі періоду становлення націй.

У низці історичних епізодів саме феодална еліта приєднувалася до кола позитивних національних сил. Для прикладу можна згадати факт активної участі угорської та польської шляхти у національно-визвольному русі своїх країн. При цьому, як відомо, їх діяльність навіть принесла цим народам певні позитивні наслідки щодо реалізації їх національних вимог. Так, у 1867 р. імператор Австрії Франц Йосиф I був змушений піти на компроміс з угорською елітою, в результаті якого Австрійська імперія була перетворена на двосудину державу – Австро-Угорщину. Польська шляхта, як відомо, хоча і не змогла домогтись таких результатів, але все ж з 1815 р. увійшла до складу Російської імперії на правах Царства Польського.

З огляду на заявлене, цілком справедливо виникає запитання: де приховується той механізм, що запускав почуття особистої гідності та високий ступінь національного патріотизму й чому угорська та польська шляхта знайшли сили проявити себе в активній фазі своїх рухів, а, наприклад, чеська, а тим більше словацька еліта залишалися майже непомітним учасником в періоди радикальних випробувань? Часткову відповідь на поставлене запитання, можна отримати з аналізу кількісних показників етнічної шляхти. Так, в соціальному розрізі наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в структурі населення Угорщини особливу сходинку стабільно посідало дворянство. За статистичним матеріалом Е. Фенеша – фундатора угорської статистики, члена-кореспондента Угорської академії наук з 1837 р., на початку 40-х рр. XIX ст. на землях Угорської корони проживала приблизно вісімсоттисячна шляхта, тобто більше, ніж 5 відсотків від всієї чисельності угорського населення [Fényes, 1843, s. 68–75]. До речі, якщо взяти до уваги інші статистичні дані, якими користувалася Р. Авербух [Авербух, 1965], то, проаналізувавши їх, можна порахувати, що угорська шляхта за своєю чисельністю майже в чотири рази перевищувала чисельність ремісників Угорського королівства.

Ще більш вражаючу статистику відносно чисельності вищого дворянського стану в соціальній структурі польського суспільства ми можемо знайти на сторінках широко відомого видання «Польська енциклопедія шляхти». В енциклопедії представлена така картина соціальної структури польського народу: на десятимільйонне польське населення припадало більше мільйона представників шляхти або 10 відсотків від чисельності всіх поляків [Polska encyklopedia, 1935]. До речі, значна чисельність представників вищого стану в Польщі обумовила їх активну участь у процесі самоврядування. Відповідно, з огляду на те, що володарем шляхетського титулу був майже кожен десятий підданий Речі Посполитої, в парламентській діяльності брало участь 8–10 відсотків населення всієї держави. Польська шляхта створила прецедент крайньої форми станової представницької установи, зрівнявши всіх її членів в політичних правах за принципом «одна свобода і тільки для всіх» (право вето). Таким чином, згадані вище чисельні показники дещо пояснюють причину «високої градусності»

національно-визвольних рухів угорського та польського народів.

Відповідно, в плані продовження нашого дослідження напрошуються певні екстраполяції з польсько-угорської практики національного руху на словацький етноісторичний фундамент. Відносно визначення показника загальної чисельності словацької шляхти досить логічним буде звернутися до «Історії Словаччини». Автори академічного видання вказують на той факт, що найбільш важливим за середніми європейськими мірками і досить чисельним прошарком населення була шляхта. При цьому на території Словаччини, яка займала п'яту частину території Угорщини, мешкало більше половини загальної чисельності привілейованого стану (у 1787 р. їх було понад 95 700, до 1846 р. їх чисельність зростає до 163 500) [История Словакии, 2003, с. 210–211]. Таким чином, бачимо, що за своєю чисельністю словацький привілейований стан принципово не відрізнявся від подібних показників сусідніх народів.

Аналіз наявних досліджень дозволяє дещо узагальнити: насамперед, соціальна структура деяких слов'янських народів монархії Габсбургів була досить типовою та принципово не відрізнялася від соціальної структури районів Центральної та Центрально-Східної Європи. Іншими словами, народи та етноси, що мешкали на територіях підвладних австрійському монарху, історично були інтегровані у європейське коло політичних впливів та соціальних тенденцій. Відповідно, в економічному, соціально-статусному, правовому розумінні, а також за чисельними показниками, етноеліта словаків, чехів, румун, словенців принципово не відрізнялася від інших представників панівного класу з різних регіонів імперії Габсбургів.

Наше твердження має таке пояснення. У означених вище народів до числа «шляхти» варто відносити не лише членів заможних та впливових родин (магнатів), але й власників так званих станових грамот про привілеї. Для останніх, позитивний принцип конструювання колективної ідентичності формувався з моментів станової приналежності, відповідно етнічна приналежність була чимось другорядним у змісті їх свідомості.

Привілейовані особи хоча і не володіли значними статками, але мали право брати участь в самоврядуванні комітатів та в роботі сеймів. У повсякденному житті така дрібна шляхта користувалася всіма дворянськими привілеями, мала активне і пасивне виборче право в провінційних виборних органах, а інколи навіть не сплачувала податків та була звільнена від виконання громадських повинностей.

Тому із змісту наведеного вище матеріалу вимальовується картина неоднорідної структури вищого стану. Фактично загальна чисельність «феодалного класу» складалася не тільки із поміщиків, але також із земанів, латинкою «nobilies» або «nobiles regni» (дворяни або царські дворяни). Безумовно, земанство, як внутрістановий прошарок на дворянських ієрархічних сходинках, не варто вважати виключною соціальною специфікою, що

мала місце на теренах монархії Габсбургів. Внутрістанова неоднорідність отримала своє відзеркалення в соціально-політичній структурі всієї Європи. Наприклад, у Франції склад «малої аристократії» становили шевальє (chevalier) – «той хто їде на коні». В той самий час, у Німеччині існував досить широкий статусний прошарок людей, що володіли титулом, який надавав їм привілеї – судові права, податкові пільги, але на практиці вони були декласованою шляхтою і тому їх дещо образливо називали – krippenreiter («лицарі на дерев'яних конях»).

До речі, внутрістанове розмаїття мало місце і в німецькій Пруссії. Соціальна практика історії цього королівства демонструє: статус німецького рицарства, в цілому його внутрішня соціальна стратифікація суттєво модифікувалися під впливом політичних процесів і економічних змін Пруського королівства. Так, головним явищем прусського села стало руйнування традиційної соціальної структури, статусності та відносин. Це стало причиною того, що дворянам стало конче не вистачати земельних володінь для забезпечення свого економічного існування. «Приблизно 20 тис. дворянських родин – пише Р. Козеллек, – втричі перевищували число лицарських маєтків існував цілий шар дворян, які були майже повністю збіднілими» [Назимов, 1886, с. 42–43]. Досить часто в одному невеличкому селі могло налічуватися від шести до десяти дворянських маєтків, які були навіть менше селянських наділів. Зубожіння дворянства до початку XIX ст. являло собою досить помітну соціальну проблему. Тому нерідко дворянство займало дрібні державні посади. Наприклад, з числа дворян були поштмейстери, митники і писарі, домашня прислуга і навіть «благородні» жебраки.

До речі, схожі процеси станової диференціації мали місце і в Хорватії. В кінці XVIII – на початку XIX ст. 84 відсотка шляхти не володіла селянами, а тому з причини «жахливої бідності» вони навіть не могли виконувати військової повинності [Фредзон, 71, с. 71].

Таким чином, земани, дрібна шляхта являли собою чисельний прошарок дрібноземельних власників в Чехії, Польщі, Угорщини, Німеччини та досить часто власноруч здійснювали господарську діяльність, а іноді навіть наймалися обробляти селянський земельний фонд. На перший погляд, таку шляхту ми можемо досить опосередковано віднести до представників вищого панівного класу. Але цілком справедливо стверджувати, що саме ця частина маргінальної шляхти мотивувала дослідників з числа марксистів закріпити наукову тезу про існування неповної соціальної структури у багатьох народів монархії Габсбургів в період їх національного пробудження.

Основне, що відрізняло дрібну шляхту від селян, це система феодального права, в якій закріплювався порядок ієрархічних соціальних відносин. Таким чином, незважаючи на розмір матеріальних статків, дрібна шляхта Центральної Європи, в будь-якому випадку в правовому відношенні мала значно більше привілеїв, ніж селяни, що стояли нижче на соціальній

драбині. Відповідно, наближаючись до періоду своєї історії, який в науці отримав назву «Весни народів», шляхта, в тому числі і дрібноземельна, за всіма формальними показниками являла собою складову частину з числа вищого правлячого класу. Більше того, на нашу думку, соціальна структура панівного класу Дунайської монархії була більш строкатою і диференційованою.

Загалом національний рух, модернізація чеської, сербської, словацької духовної культури, мови, її світський рівень на рубежі XVIII–XIX ст., був справою як нечисленного соціального прошарку етнічної інтелігенції (священники, вчителі, лікарі) так і справою регіонально-провінційної шляхти. Для підтвердження нашої думки наведемо статистику словацького дослідника Я. Гучко. Він стверджує, що соціальна база інтелектуальної еліти була більше насичена представниками різних станових верств, і в тому числі, стверджує дослідник, на 20–25 відсотків формувалася з числа представників місцевої шляхти [Нуско, 1974, с. 2].

Таким чином, з огляду на сказане вище, доцільно говорити не про остаточну завершеність процесу деєтнізації представників з числа пануючих регіональних еліт, а про високий ступінь їх національної аморфності, конформізм, яким пояснюється бажання шляхти зберегти свій статус феодалів, оскільки носієм політичних прав було тільки дворянство. На нашу думку, політика деєтнізації вищих верств населення держави Габсбургів призвела не до утворення суспільства з «неповною соціальною структурою», а стала причиною «страטיפікаційної неврівноваженості» їх соціальної структури. Гадаємо, це словосполучення більш точно віддзеркалює реальний зміст структури ряду народів кінця XVIII – першої половини XIX ст.

Відповідно, складна диференційована структура панівного класу у низки народів, підвладних Габсбургам, стала каталізатором їх досить низької соціально-політичної активності. З часом наявна соціальна деформація визначила як індивідуальне ставлення частини панівної еліти до ідеології національного відродження, так і лояльну поведінку шляхти до метрополії. Таким чином, національна ідеологія, що була старанно «профільтрована» крізь сито соціального інтересу «плебейської» еліти, стала причиною домінування конформістських політичних тенденцій, поміркованості політичних настроїв, а у деяких слов'янських народів, зазначене стало причиною закріплення мовно-культурної парадигми національного руху нації.

Втім існують підстави стверджувати: у народів Дунайської монархії інша частина представників вищого феодального класу стала каталізатором інтенсифікації національного процесу, інтелектуальною умовою активної національної пропаганди та якісною складовою «Весни народів». Показово, що до числа активних національних патріотів з дрібної шляхти в різні часи входили: архієпископ О. Рудней, діяч словацького пробудження А.Ф. Коллар, науковці та кодифікатори мови М. Бел, А. Бернолак,

Я. Чаплович, Ю. Палкович, засновник театру Г. Феєрпатакі-Белопотоцький, угорські радикальні революціонери Ш. Петефі, Л. Кошут.

Як бачимо, чимала кількість європейських інтелектуалів рекрутувалася з числа дрібної шляхти та привнесла до національного фундаменту свої соціальні цінності і підтримала еволюцію етнічних політичних і культурних традицій. Відповідно, у становій ієрархії держави Габсбургів ядром національної еліти поряд із іншими суб'єктами соціальної дії ставала дрібна провінційна шляхта.

Висновки. Таким чином, діяльність династії на теренах багатоетнічної Центральної Європи однозначно не варто розцінювати як безкорисливу турботу вінценосців про благополуччя своїх підданих народів. Самовідданість, з якою Габсбурги свою життєву енергію жертвували на благо народів, була далекою від альтруїзму. В той самий час внутрішньо-політичну практику деяких представників династії, їх «тактику виживання», не слід ототожнювати з дріб'язковим егоїзмом та виключним служінням своїм корисливим інтересам.

З другої половини XVIII ст. Габсбурги, маючи на меті прагматично пристосовувати бюрократичну машину макросистеми до рівня зростаючих національних настроїв периферій, стали проводити тактику поміркованих компромісів. Подібний підхід не міг до кінця розв'язати національну проблему, але гарантував подальше існування цілісної держави Габсбургів. До того ж, схильність представників центральноєвропейської династії до «згладжування протиріч», а не до агресивного знищення національних регіональних сил, варто вважати позитивною рисою їх внутрішньої політики. Такий підхід до певної міри дозволяв уникати руйнівних тенденцій, агресивних відцентрових рухів та зумовив появу політики діалогу із конфліктуючим націоналізмом регіонів.

Парадоксом «тактики виживання» Габсбургів стала віра її представників у те, що практичний аспект згладжування національних протиріч має базуватися не лише на ініціативах національних мрійників-інтелектуалів про майбутнє своїх народів, а формуватися з опорою на минулі традиції багатонаціональної регіонально-провінційної структури держави Габсбургів. Такий підхід зумовив багатовічне існування еkleктики: адміністративно-бюрократична система імперії, провінційна самоврядність та ідея земельної батьківщини. Відповідно, представницькі автономні органи самоврядування сприяли емансипації колективних ідентичностей в межах загальноімперського політичного процесу. До того ж, справедливо підкреслити, що саме етно-туземна шляхта, що була досить численною і не до кінця асимільованою представниками династичної монархії, не тільки відстояла свої соціальні привілеї, зберегла пам'ять про історичну велич свого минулого, але й стала додатковим джерелом для становлення нової політичної еліти і суб'єктом модернізаційних процесів.

Список використаних джерел

- Bevzyuk, Y., Doroshko, M., 2019. Awakening of non-titular nations as a factor of breakup of empires (on the example of the Habsburg monarchy), *East European Historical Bulletin*. ISSUE 13, Drohobych, p.104–113.
- Čurkina, I. V., 2010. Словенские протестанты и формирование словенской идентичности, *Obdobja*, № 27, с. 9–18. [Online]. Доступно: http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/27-02_Curkina.pdf (дата звернення: 15.08. 2019).
- Dobrovský, J., 1955. *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*, Halle: VEB Max Niemeyer Vlg., 144 s.
- Fényes, E., 1843. *Statistik des Königreichs Ungarn*, Pest: Trattner-Karoly, 331 s.
- Hantsch, Dr. Hugo, 1962. *Die Geschichte Österreichs 1648 – 1918*, Graz, Wien, Köln: Published by Verlag Styria, B. 2, 626 s.
- Hegel, G., 1953. *The philosophy of Hegel / ed. with an introduction by C.J. Friedrich*, New York: Modern Library, 552 p.
- Hučko, J., 1974. *Sociálno Sociálne zloženie a pôvod slovenskej obrodenskej inteligencie*, Bratislava, Veda, t. Nitrianske tlač., Nitra, 358 s.
- Kořalka, J., 1992. Czechoslovakia, *The American Historical Review*, vol. 97, n. 4, pp. 1026–1040. [Online]. Доступно: <https://doi.org/10.1086/ahr/98.2.652> (дата звернення: 06.01. 2020).
- Müller, A. H., 1816. *Versuche einer neuen Theorie des Geldes mit besonderer Rücksicht auf Grossbritannien*, Leipzig, 308 s. [Online]. Доступно: http://www.deutschestextarchiv.de/book/view/mueller_geld_1816?p=233 (дата звернення: 07. 03. 2020).
- Stúr, L., 1847. Naše nádeje a nádejosti k nastávajícímu snemu, *Slovenské národné noviny*. 29.10.1847, *Archív. Slovenské národné noviny*. [Online]. Доступно: <http://www.stur.sk/clanky/snn.htm>. (дата звернення: 07. 03. 2020).
- Palacký, F., 1898. Spisy drobné [Electronic resource]. – V Praze, d.I, s. 90–92. [Online]. Доступно: Mode of access: https://books.google.com.ua/books/about/Spisy_drobn%C3%A9.html?id=tqXqAQAIAAJ&redir_esc=y (дата звернення: 07. 03. 2020).
- Pelcl, F. M., 1956. *Paměti, korespondence, dokumenty*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 166 s.
- Polska encyklopedia szlachecka: [rola szlachty na tle dziejowym]*, 1935., Warszawa: Wydawn. Instytutu Kultury Historycznej, t. 1. [Online]. Доступно: <http://cyfrowa.chbp.chelm.pl/dlibra/docmetadata?id=10063&from=publication&> (дата звернення: 07. 03. 2020).
- Schuselka, F., 1843. *Ist Oesterreich deutsch?* [Electronic resource], Leipzig: Weidmann, 67 s. [Online]. Доступно: <http://books.google.com.ua/books>. (дата звернення: 22. 08. 2019).
- Taylor, A. J. P., 1964. *The Habsburg Monarchy 1809 – 1918: a history of the Austrian empire and Austria-Hungary*, New-York: Paperback, 304 p.
- Tibenský, J., 1964. *Sborník štúdií Historického ústavu SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia Antona Bernoláka*, Bratislava, 477 s.
- Thun, H. J., 1845. *Der Slawismus in Böhmen*, Prague, 23 s. [Online]. Доступно: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10011555_00005.html (дата звернення: 07. 03. 2020).
- Wandruszka, A., 1989. *Das Haus Habsburg : die Geschichte einer europäischen Dynastie*, Wien, 224 s.
- Werbung, A., Viktor, F., 1843. *Österreich und dessen Zukunft*, Hamburg, 168 s. [Online]. Доступно: <http://www.google.com.ua>. (дата звернення: 19. 07. 2019).
- Авербух, Р., 1965. *Революция и национально-освободительная борьба в Венгрии 1848 – 1849*, Москва. [Online]. Доступно: <http://istmat.info/files/uploads.pdf>. (дата звернення: 17. 02. 2020).
- Исламов, Т., Масленникова Е., 1997. *Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика*, Москва, 318 с.
- Вэнк Соломон, 1995. Династическая империя или многонациональное государство: размышление о наследии Габсбургов в национальном вопросе. *Австро-Венгрия: опыт многонационального государства*, Москва, с. 5–24.
- Градовский, А., 1899. *Система Меттерниха*, Санкт-Петербург, т. 3. с. 545–613.
- История Словакии*, 2003. Пер. со словац. И. А. Богдановой, Москва, 435 с.
- Кирилина Л., Пилько Н., 2011. *История Словении*, Санкт-Петербург, 480 с.
- Институт рукопису Національної бібліотеки НАН України. Ф. XXI, арк. 1212, арк. 1211–1213. *Просьба духовенства о присоединении русинов венгерских округов к Львовской губернии при разделе Австрии 1848 г.*
- Коровицына, Н., 2006. Чешская идентичность, *Социологические исследования*, № 9. с. 102–109. [Online]. Доступно: http://essosman.hse.ru/data/081/785/1219/Sotsis_09_06_p102-109.pdf (дата звернення: 07. 03. 2020).
- Лещиловская, И., 1973. Революция 1848 – 1849 годов и угнетенные народы Австрийской империи, *Советское славяноведение*, № 3, с. 29–50.
- Лубянский, Ф., 1805. *Путешествие по Саксонии, Австрии, и Италии в 1800 – 1801 и 1802 гг.*, Санкт-Петербург, ч. 1, 248 с.
- Монолатій, І., 2008. Австролялізм як «тактика очікування» етніонаціональних спільнот західноукраїнського регіону, *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*, вип. 41, с. 156–166. [Online]. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzirpend>. (дата звернення: 23. 01. 2020).
- Мыльников, А., 1982. Социальная структура общества в Чешских землях, *Социальная структура общества в XIX в. Страны Центральной и Юго-Восточной Европы*, Москва, с. 68–85.
- Назимов, А., 1886. *Реакция в Пруссии (1848 – 1858)*, Ярославль, 295 с.
- Нидерхаузер, Э., 1998. Славянские народы империи Габсбургов в революции в 1848 г., *Славяноведение*, № 6, с. 29–42.
- Палацкий, Ф., 1869. Письмо во Франкфуртский парламент, *Исторический очерк русского покровительства Сербии с 1806 по 1856 год*, Москва, ч. 2, с. 254–259.
- Пич, И., 1875. Очерк политической и литературной истории словаков за последние сто лет, *Славянский сборник*, т. I, с. 89–204.
- Сальков, А., 2012. Проблема границ и национальных меньшинств в чехословацко-венгерских отношениях (1918 – 1939), *Российские и славянские исследования: науч. сб.*, Минск, вып. 7, с. 9–28.
- Фрейдзон, В., 1999. *Нация до национального государства*, Дубна, 96 с.
- Фредзон, В., 2001. *История Хорватии*, Санкт-Петербург, 318 с.
- Фрейдзон, В., 1982. Эволюция социального строя Воеводины в XIX – начале XX века, *Социальная структура общества в XIX в. Страны Центральной и Юго-Восточной Европы*, Москва, с. 166–183.

- Центральний державний історичний архів України, Київ (ЦДІАК), оп. 798, спр. 153, арк. 440. *Звернення русинів до «Німецьких братів». Рік 1848.*
- ЦДІАК України. Ф.442, оп.793, спр. 433, арк. 159–161. *Об отделении от Венгрии и присоединение к Австрии русинов, долматов словаков. Из донесения неустановленного лица от 12 декабря 1848.*
- ЦДІАК України. Ф. 442, оп. 798, спр. 153, арк. 437–438. *Записка від імені руського народу в Галичині. Львов 31 липня 1848 р.*
- ЦДІАК України. Ф.442, оп.798, спр. 153, арк.354–355. *Уведомление Министерства финансов от 2 августа 1848 г. О направлении в г. Вену депутатов от Галиции с требованием отделения Галиции от Австрийской монархии.*
- Шафарик, П. Й. – Бодянскому О. М. *Письма П. Й. Шафарика к О. М. Бодянскому (1838 – 1857)*, 1895. Приготовлено к изданию П. Лавровым и М. Сперанским, Москва, 233 с.
- Шолта, Я., 1982. Серболужицкое крестьянство в период перехода от феодализма к капитализму. *Социальная структура общества в XIX в. Страны Центральной и Юго-Восточной Европы*, Москва, с. 86–93.
- Шпис, А., 1982. Основные черты социального развития Словакии в конце XVIII – первой половине XIX вв. *Социальная структура общества в XIX в. Страны Центральной и Юго-Восточной Европы*, Москва, с. 125–136.
- Хрох, М., 2011. Консенсусное объяснение формирования наций, *Вопросы философии*, № 1. [Online]. Доступно: http://www.perspektivy.info/book/konsensusnoje_objasnenije_formirovaniya_nacij_2011-03-31.htm (дата звернення: 2.03. 2020).

References

- Averbuh, R., 1965. *Revoluciya i nacionalno-osvoboditel'naya borba v Vengrii 1848 – 1849* [The revolution and national liberation struggle in Hungary 1848 – 1849], Moskva. [Online]. Dostupno: <http://istmat.info/files/uploads.pdf>. (data zvernennya: 17. 02. 2020). (in Russian).
- Bevzyuk, Y., Doroshko, M., 2019. Awakening of non-titular nations as a factor of breakup of empires (on the example of the Habsburg monarchy). *East European Historical Bulletin*. ISSUE 13, Drohobych, p. 104–113. (in English).
- CDIAK, (CSHAU), Ukraïni. F. 442, op. 798, spr. 153, ark. 437–438. *Zapiska vid imeni ruskogo narodu v Galichini. Lvov 31 lipnya 1848 r.* [A note on behalf of the Russian people in Galicia. Lviv July 31, 1848]. (in Russian).
- CDIAK, (CSHAU), Ukraïni. F. 442, op.793, spr. 433, ark. 159–161. *Ob otdelenii ot Vengrii i prisoedinenie k Avstrii rusinov, dolmatov slovakov. Iz doneseniya neustanovlennogo lica ot 12 dekabrya 1848.* [On the separation from Hungary and the accession to Austria of Ruthenians, Slovaks Dolmatians. From the report of an unidentified person dated December 12, 1848. (in Russian).
- CDIAK, (CSHAU), Ukraïni. F.442, op. 798, spr. 153, ark. 354–355. *Uvedomlenie Ministerstva finansov ot 2 avgusta 1848 g. O napravlenii v g. Venu deputatov ot Galicii s trebovaniem otdeleniya Galicii ot Avstrijskoj monarhii.* [Notification of the Ministry of Finance of August 2, 1848. On the sending to Vienna of deputies from Galicia with the requirement of separation of Galicia from the Austrian monarchy]. (in Russian).
- Centralnij derzhavnij istorichnij arhiv Ukraïni, Kiïv (CDIAK) [Central State Historical Archives of Ukraine, Kyiv (CSHAU)]. Op. 798, spr. 153, ark. 440. *Zvernennya rusiniv do «Nimeckih bratïv». Rik 1848.* [The address of the Ruthenians to the German Brothers. The year 1848]. (in Russian).
- Čurkina I.V., 2010. Slovenskie protestanty i formirovanie slovenskoj identichnosti [Slovenian Protestants and the formation of Slovenian identity], *Obdobja*, № 27, s. 9–18. [Online]. Dostupno: http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/27-02_Curkina.pdf (data zvernennya: 15.08. 2019). (in Russian).
- Dobrovský, J., 1955. *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*, Halle: VEB Max Niemeyer Vlg., 144 s. (in German).
- Fényes, E., 1843. *Statistik des Königreichs Ungarn*, Pest: Trattner-Karoly, 331 s.
- Fredzon, V., 2001. *Istoriya Horvatii*, [History of Croatia], Sankt-Peterburg, 318 s. (in Russian).
- Frejdzon, V., 1982. Evolyuciya socialnogo stroya Voevodiny v XIX – nachale XX veka, [The evolution of the social structure of Vojvodina in the 19th – early 20th centuries]. *Socialnaya struktura obshchestva v XIX v. Strany Centralnoj i Yugo-Vostochnoj Evropy*. Moskva, s. 166–183. (in Russian).
- Frejdzon, V., 1999. *Naciya do nacionalnogo gosudarstva*, [Nation to nation state], Dubna, 96 s. (in Russian).
- Gradovskij, A. 1899. *Sistema Metterniha*, [Metternich System Sankt-Peterburg], t. 3. s. 545–613. (in Russian).
- Hantsch, Dr. Hugo, 1962. *Die Geschichte Österreichs 1648 – 1918*, Graz, Wien, Köln: Published by Verlag Styria, B. 2, 626 s. (in German).
- Hegel, G., 1953. *The philosophy of Hegel / ed. with an introduction by C. J. Friedrich*, New York: Modern Library, 552 p. (in English).
- Hroh, M., 2011. Konsensusnoe obyasnienie formirovaniya nacij. *Voprosy filosofii*, [Consensus explanation of the formation of nations], № 1. [Online]. Dostupno: http://www.perspektivy.info/book/konsensusnoje_objasnenije_formirovaniya_nacij_2011-03-31.htm (data zvernennya: 2.03. 2020). (in Russian).
- Hučko, J., 1974. *Sociáln Sociálne zloženie a pôvod slovenskej obrodenskej inteligencie*, Bratislava, Veda, t. Nitrianske tlač., Nitra, 358 s. (in Slovak).
- Institut rukopisu Nacionalnoï biblioteki NAN Ukraïni, [Institute of Manuscripts of the National Library of NAS of Ukraine]. F. XXI, ark.1212, ark. 1211–1213. *Prosba duhovenstva o prisoedinenii rusinov vengerskih okrugov k Lvovskoj gubernii pri razdele Avstrii 1848 g.* [The request of the clergy for the accession of the Rusyns of the Hungarian districts to the Lviv province during the partition of Austria in 1848]. (in Russian).
- Islamov T., Maslennikova E., 1997. *Avstro-Vengriya: integracionnye processy i nacionalnaya specifika*, [Austria-Hungary: integration processes and national specifics], Moskva, 318 s. (in Russian).
- Istoriya Slovakiï, [History of Slovakia], 2003. Per. I. A. Bogdanovoj, Moskva, 435 s. (in Russian).
- Kirilina L., Pilko N., 2011. *Istoriya Slovenii*, [History of Slovenia], Sankt-Peterburg, 480 s. (in Russian).
- Kořalka, J., 1992. Czechoslovakia [Czechoslovakia], *The American Historical Review*, vol. 97, n. 4, pp. 1026–1040. [Online]. Dostupno: <https://doi.org/10.1086/ahr/98.2.652> (data zvernennya: 06.01. 2020). (in English).
- Korovicyna, N., 2006. Cheshskaya identichnost [Czech identity], *Sociologicheskie issledovaniya*, № 9. s. 102–109. [Online]. Dostupno: http://ecsocman.hse.ru/data/081/785/1219/Sotsis_09_06_p102-109.pdf. (data zvernennya: 07. 03. 2020). (in Russian).
- Leshchilovskaya, I., 1973. *Revoluciya 1848 – 1849 godov i ugnetennye narody Avstrijskoj imperii*, [The revolution of 1848 – 1849 and the oppressed peoples of the Austrian Empire], *Sovetskoe slavyanovedenie*, № 3, s. 29–50. (in Russian).

- Lubyanoskij, F., 1805. Puteshestvie po Saksonii, Avstrii, i Italii v 1800 – 1801 i 1802 gg. [Traveling in Saxony, Austria, and Italy in 1800 – 1801 and 1802], Sankt-Peterburg, ch. 1, 248 s. (in Russian).
- Monolatij, I., 2008. Avstroloyalizm yak «taktika ochikuvannya» etnonacionalnih spilnot zahidnoukrajinskogo regionu, [Austro-loyalism as a «waiting tactic» for the ethno-national communities of the Western Ukrainian region]. *Naukovi zapiski Institutu politichnih i etnonacionalnih doslidzhen*, vip. 41, s. 156–166. [Online]. Dostupno: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nziplend>. (data zvernennya: 23. 01. 2020). (in Ukrainian).
- Müller, A. H., 1816. *Versuche einer neuen Theorie des Geldes mit besonderer Rücksicht auf Grossbritannien*, Leipzig, 308 s. [Online]. Dostupno: http://www.deutschestextarchiv.de/book/view/mueller_geld_1816?p=233 (data zvernennya: 07. 03. 2020). (in German).
- Mylnikov, A., 1982. Socialnaya struktura obshchestva v Cheshskih zemlyah, [The social structure of society in the Czech lands]. Socialnaya struktura obshchestva v XIX v., *Strany Centralnoj i Yugo-Vostochnoj Evropy*, Moskva, s. 68–85. (in Russian).
- Nazimov, A., 1886. *Reakcija v Prussii (1848 – 1858)*, [The reaction in Prussia], Yaroslavl, 295 s. (in Russian).
- Niderhauzer, E., 1998. Slavyanskie narody imperii Gabsburgov v revolyucii v 1848 g. [Slavic peoples of the Habsburg empire in the revolution in 1848], *Slavyanovedenie*, № 6, s. 29–42. (in Russian).
- Palackij, F., 1869. Pismo vo Frankfurtskij parlament, [Letter to the Frankfurt Parliament], *Istoricheskij ocherk russkogo pokrovitelstva Serbii s 1806 po 1856 god*, Moskva, ch. 2, s. 254–259. (in Russian).
- Palacký, F., 1898. Spisy drobné [Electronic resource]. – V Praze, d.I, s. 90–92. [Online]. Dostupno: Mode of access: https://books.google.com.ua/books/about/Spisy_drobn%C3%A9.html?id=tqQxQAIAAJ&redir_esc=y (data zvernennya: 07. 03. 2020). (in Czech).
- Pelcl, F. M., 1956. *Paměti, korespondence, dokumenty. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*, Praha, 166 s. (in Czech).
- Pich, I., 1875. Ocherk politicheskoy i literaturnoj istorii slovakov za poslednie sto let, [Essay on the political and literary history of Slovaks over the past hundred years], *Slavyanskij sbornik*, t. I, s. 89–204. (in Russian).
- Polska encyklopedia szlachecka: [rola szlachty na tle dziejowym]*, 1935. Warszawa: Wydawn. Instytutu Kultury Historycznej, t. 1. [Online]. Dostupno: <http://cyfrowa.chbp.chelm.pl/dlibra/docmetadata?id=10063&from=publication&> (data zvernennya: 07. 03. 2020). (in Polish).
- Salkov, A., 2012. Problema granic i nacionalnyh menshinstv v chekhoslovacko-vengerskih otnosheniyah (1918 – 1939), [The problem of borders and national minorities in Czechoslovak-Hungarian relations (1918 – 1939)], *Rossijskie i slavyanskie issledovaniya: nauch. sb.*, Minsk, vyp. 7, s. 9–28. (in Russian).
- Schuselka, F., 1843. *Ist Oesterreich deutsch?* [Electronic resource], Leipzig: Weidmann, 67 s. [Online]. Dostupno: <http://books.google.com.ua/books> (data zvernennya: 22. 08. 2019). (in German).
- Shafarik P. J. – Bodyanskomu O. M. *Pisma P. J. SHafarika k O. M. Bodyanskomu (1838 – 1857)*, [Letters from P. Yu. Shafarik to O. M. Bodyansky (1838 – 1857)], 1895. Prigotovleno k izdaniyu P. Lavrovym i M. Speranskim, Moskva, 233 s. (in Russian).
- Sholta, YA., 1982. Serboluzhickoe krestyanstvo v period perekhoda ot feodalizma k kapitalizmu. Socialnaya struktura obshchestva v XIX v. [Serboluzhitsky peasantry during the transition from feudalism to capitalism], *Strany Centralnoj i Yugo-Vostochnoj Evropy*, Moskva, s. 86–93. (in Russian).
- Shpis, A., 1982. Osnovnye cherty socialnogo razvitiya Slovakii v konce XVIII – pervoj polovine XIX vv. [The main features of the social development of Slovakia in the late XVIII – first half of the XIX centuries], *Socialnaya struktura obshchestva v XIX v. Strany Centralnoj i Yugo-Vostochnoj Evropy*, Moskva, s. 125–136. (in Russian).
- Stúr, L., 1847. Naše nádeje a nádosť k nastávajícímu snemu, *Slovenskije národňje novini. 29.10.1847, Archív. Slovenskije národňje novini*. [Online]. Dostupno: <http://www.stur.sk/clanky/snn.htm>. (data zvernennya: 13. 08. 2019). (in Slovak).
- Taylor A. J. P., 1964. *The Habsburg Monarchy 1809 – 1918: a history of the Austrian empire and Austria-Hungary*, New-York: Paperback, 304 p. (in English).
- Thun, H. J. 1845. *Der Slawismus in Böhmen*, Prague, 23 s. [Online]. Dostupno: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10011555_00005.html (data zvernennya: 07. 03. 2020). (in German).
- Tibenský J., 1964. *Sborník štúdií Historického ústavu SAV pri príležitosti 200 ročného jubilea narodenia Antona Bernoláka*, Bratislava, 477 s. (in Slovak).
- Venk, Solomon, 1995. Dinasticheskaya imperiya ili mnogonacionalnoe gosudarstvo: razmyshlenie o nasledii Gabsburgov v nacionalnom voprose, [Dynastic Empire or Multinational State: Reflection on the Habsburg Heritage on the National Question], Avstro-Vengriya: opyt mnogonacionalnogo gosudarstva, Moskva, s. 5–24. (in Russian).
- Wandruszka, A., 1989. *Das Haus Habsburg: die Geschichte einer europäischen Dynastie*, Wien, 224 s. (in German).
- Werbung A., Viktor, F., 1843. *Österreich und dessen Zukunft*, Hamburg, 168 s. [Online]. Dostupno: <http://www.google.com.ua>. (data zvernennya: 19. 07. 2019). (in German).

SUMMARY

HABSBURG EMPIRES: A HAVEN, OR «PRISON OF PEOPLES»

Yevhen Bevzyk

PhD hab. (History), Associate Professor, The Department of Country Studies,
SHEE «Uzhhorod National University»

Mykola Doroshko

PhD hab. (History), Professor, Head of Department of International Regional Studies, Institute of international relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

The purpose of the study is to show the influence of the national awakening of non-titular ethnic groups in the Habsburg monarchy on the development of disintegration processes in the state. The methodology of the research is

based on the principles of historicism, systemicity, author's objectivity, as well as on the use of general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-historical (historical-genetic, historical-typological, historical-system) methods. The scientific novelty consists in a comprehensive study of the main factors influencing the process of a national-state revival of non-titular peoples of the Austro-Hungarian Empire. This is, in particular, the study of the impact on the processes of national consolidation of the territorial-political organization of the monarchy, locally-provincial or land-regional representative institutions, the place and social significance of the national elite of the non-titular peoples of the Habsburg monarchy in the formation of a national idea. The Conclusions. The authors are convinced that, being a random creation of history, the Habsburg monarchy for a long time combined the spiritual and cultural potential of the peoples of the empire with the political practice of the Austrian ruling dynasty. However, even taking into account the authority of the Danube monarchy as a factor in the multi-ethnic composition of the population, which had a beneficial effect on the development of the national culture of the Czechs, the Slovaks, the Hungarians, the Poles, the Ukrainians, the Croats and other ethnic groups, which, at the same time, became the basis for the formation of national-state formations of non-titular peoples of the empire, was unable to stop the process of disintegration of the Austro-Hungarian Empire in the final phase of World War I. So the policy of de-ethnicization of the upper layers of the population in the Habsburg Sstate did not lead to the formation of ethnic groups with an "incomplete social structure", as argued by Marxists, but this policy caused a certain disbalance or "stratification imbalance" within certain ethnic groups of non-titular nations. At the same time, the ruling elite's heterogeneity of a number of ethnic groups of the Habsburg Monarchy became a significant factor in deterring their socio-political activity, that resulted in the ruling elite's indifferent attitude to the ideology of national revival and, consequently, the gentry's loyal attitude towards the metropolis.

Keywords: *empire, ethnicity, people, nation, Slavs, Czechs, ideology, national idea, nobility culture, monarchy, elite, power, national politics, multiethnic Pan-Slavism, Austro-Slavism Habsburg, Austria, Hungary, Poland, Croatia, Central Europe.*